

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

FORENSIC ANALYSIS OF ORGANIZED CRIMINAL GROUPS COMMITTING CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF ILLEGAL DRUG TRAFFICKING

Подобний О.О., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародний гуманітарний університет

Гресь Ю.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті досліджено особливості організованих злочинних угруповань, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, з урахуванням трансформацій наркосередовища в Україні до 2014 року, після анексії Криму та збройного конфлікту на сході, а також після ескалації війни у 2022 році. Підкреслено, що вигідне географічне розташування України тривалий час зумовлювало її використання як транзитної території міжнародних наркотрафіків. Водночас, зміни політичної та безпекової ситуації вплинули на переорієнтацію кримінальних потоків: від традиційних маршрутів з Південно-Західної Азії через українські морські та сухопутні кордони – до використання портів для перевалки наркотиків із Латинської Америки, а згодом і до розвитку внутрішнього виробництва синтетичних наркотиків (Alpha-PVP, метадон) та налагодження їх експорту до Європи й країн Близького Сходу.

У роботі узагальнено наукові підходи до визначення ознак організованих злочинних угруповань (А.І. Кисько, М.В. Корнієнко, П.Я. Мінка, К.О. Чаплинський та ін.), що дозволило виокремити системність злочинної діяльності, стійкість і тривалість існування, ієрархічність структури, спеціалізацію ролей, корупційні зв'язки, використання інформаційних технологій і високотехнологічного обладнання, а також транснаціональні кримінальні контакти. Запропоновано класифікацію організованих злочинних угруповань за рівнем організованості, територією діяльності, видом злочинної спеціалізації, використанням сучасних технологій, способом забезпечення протиправної діяльності та ступенем впливу на криміногенну ситуацію.

Особливу увагу приділено функціонально-рольовій характеристиці учасників злочинних угруповань: організатору, радникам, вербувальникам, координаторам логістики, «хімікам», кур'єрам, фінансистам, «айтішникам», силовому блоку та корумпованим представникам органів влади. Обґрунтовано, що сучасні організовані злочинні структури у сфері наркобізнесу є складними кримінальними системами, інтегрованими у міжнародні тіньові ринки, а протидія їм вимагає комплексного підходу на національному та міжнародному рівнях.

Ключові слова: злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; кіберпростір; досудове розслідування; криміналістична класифікація; злочинна діяльність; криміналістична характеристика; організоване злочинне угруповання; організована злочинна діяльність.

The article examines the features of organized criminal groups that commit criminal offenses in the field of illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, taking into account the transformations of the drug environment in Ukraine until 2014, after the annexation of Crimea and the armed conflict in the east, as well as after the escalation of the war in 2022. It is emphasized that the advantageous geographical location of Ukraine for a long time determined its use as a transit territory for international drug trafficking. At the same time, changes in the political and security situation influenced the reorientation of criminal flows: from traditional routes from Southwest Asia through Ukrainian sea and land borders – to the use of ports for transshipment of drugs from Latin America, and later to the development of domestic production of synthetic drugs (Alpha-PVP, methadone) and the establishment of their export to Europe and the Middle East.

The paper summarizes scientific approaches to identifying the characteristics of organized criminal groups (A.I. Kysko, M.V. Kornienko, P.Ya. Minka, K.O. Chaplynsky, etc.), which allowed us to identify the systematic nature of criminal activity, stability and duration of existence, hierarchical structure, specialization of roles, corruption ties, use of information technologies and high-tech equipment, as well as transnational criminal contacts. A classification of organized criminal groups is proposed by the level of organization, territory of activity, type of criminal specialization, use of modern technologies, method of ensuring illegal activity, and degree of influence on the criminogenic situation.

Particular attention is paid to the functional and role characteristics of participants in criminal groups: organizer, advisors, recruiters, logistics coordinators, "chemists", couriers, financiers, "IT specialists", power bloc, and corrupt representatives of government bodies. It is substantiated that modern organized criminal structures in the field of drug trafficking are complex criminal systems integrated into international shadow markets, and countering them requires a comprehensive approach at the national and international levels.

Key words: crimes in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors; cyberspace; pre-trial investigation; forensic classification; criminal activity; forensic characteristics; organized criminal group; organized criminal activity.

Протиправна діяльність організованих злочинних угруповань у сфері незаконного обігу наркотичних засобів становить значну безпекову загрозу для нормального функціонування як українського суспільства, так і світової спільноти у цілому. Україна традиційно виступала зоною міжнародних транзитних маршрутів з незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Це обумовлено специфікою географічного розташування нашої держави, зокрема сухопутних маршрутів, які сполучають Європу та Азію, а також морської транзитної портової зони. До 2014 року розвинута транспортна логістика створювала умови для ефективного використання можливостей залізничних, автомобільних,

авіаційних та морських маршрутів для незаконного транспортування різних видів наркотичних засобів із Південно-Західної Азії до країн Європи. У Заключному звіті «Зростаюче значення України як транзитної країни для торгівлі героїном», підготовленому в рамках Дослідницького партнерства США-Україна для Міжнародного центру Національного інституту правосуддя у 2002 році зазначалося, що один із шляхів, яким опіум та героїн з Афганістану потрапляв до країн Європи, проходив саме через морські та сухопутні кордони України. Північним балканським маршрутом наркотичні засоби перевозилися до портів України, з яких перевантажувалися у автомобілі або вантажівки, а потім перевозилися або сухопутними марш-

рутами до Польщі, або відправлялися поштовим зв'язком до країн Європи, або невеликими партіями за рахунок «кур'єрів» переправлялися літаками з українських аеропортів, найбільшим з яких завжди виступав Бориспіль [1, с. 3-5]. Опіати, які вирощувалися у Казахстані, сухопутними шляхами завозилися через україно-російський кордон, частково залишалися в Україні, але в більшості своїй перевозилися далі у країни Східної та Центральної Європи.

Після 2014 року транзитні маршрути наркотрафіків, які проходили через Україну, дещо змінилися у зв'язку із анексією Криму та збройним конфліктом на кордоні з РФ в межах Луганської та Донецької областей. У зв'язку із цим популярності серед представників організованих злочинних груп та злочинних організацій, які займаються наркобізнесом, почали набирати морські та річкові порти України, які мають досить розгалужену систему. Зокрема, це сприяло формуванню негативної тенденції використання українських портів для транспортування наркотичних засобів із країн Латинської Америки до Європи. Так, у 2019 році у порту «Південний» (Одеська область) виявили 257 кг кокаїну, які перевозилися в контейнері з бананами з Еквадору [2]. У 2020 році у тому ж порту було виявлено понад 50 кг кокаїну, який у вигляді брикетів був схований у вентиляційних люках одного з контейнерів теплоходу, що прибув до України також з Еквадору [3].

Після ескалації збройної агресії РФ проти України у 2022 році ситуація з організованою злочинністю у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів зазнала значних змін, на що вказують і результати дослідження, проведеного експертами Глобальної ініціативи проти транснаціональної організованої злочинності (Global Initiative Against Transnational Organized Crime). Вони відзначають, що після розпаду зв'язків між російськими та українськими організованими злочинними угрупованнями та ускладненням можливості використання портів для транзитної контрабанди наркотичних засобів організовані злочинні угруповання в Україні зосередилися на виробленні та розповсюдженні синтетичних наркотичних засобів по всій країні, у тому числі й у зоні бойових дій [4, с. 2-3]. Окрім того, на даний час склалася тенденція формування нелегальних каналів поставки вироблених в Україні синтетичних наркотиків до країн Європи [5], а також Близького Сходу [6]. Це обумовлено високою вартістю таких наркотичних засобів за кордоном, порівняно із собівартістю незаконного виробництва та збуту в Україні. Зокрема, набуло поширення незаконне виробництво, збут та контрабанда таких наркотиків, як Alpha-PVP, вартість якого у країнах Східної та Центральної Європи вища у 5-7 разів, аніж в Україні, та метадон.

Тож на фоні геополітичних процесів відбулися кардинальні зміни у діяльності організованих злочинних угруповань, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. А також, як слушно відзначає І.М. Будік, злочинні угруповання даної спрямованості постійно удосконалюють форми та методи своєї протиправної діяльності, користуючись досягненнями науково-технічного прогресу та активно впроваджуючи можливості інформаційних технологій для досягнення злочинних цілей [7, с. 26].

Наведене безпосередньо вплинуло на види, особливості структури та «спеціалізацію» організованих злочинних угруповань, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Тому попри існування значної кількості робіт криміналістичної, кримінально-правової та кримінологічної спрямованості (за авторством Є.О. Гладкової, М.М. Давидової, Є.М. Карпенка, Н.М. Косміни, М.В. Кривоноса, О.В. Куз-

нєвою, Р.В. Малоги, А.А. Музики, Д.Й. Никифорчука, О.В. Одерія, А.А. Павлишиної, А.М. Поляха, Е.В. Рясюка, А.П. Сакаля, С.О. Сороки та ін.), у яких досліджувалися особливості вчинення окремих видів злочинів у даній сфері, специфіка кваліфікації таких діянь та особливості попередження й протидії їх учиненню, проблематика криміналістичного аналізу організованих злочинних угруповань, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, залишається актуальною та потребує додаткового дослідження.

Тому метою даної статті є дослідження ознак організованих злочинних угруповань, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, їх криміналістична класифікація та функціонально-рольова характеристика членів таких злочинних угруповань.

Необхідно зазначити, що у наукових джерелах можна зустріти різні підходи до визначення ознак організованих злочинних угруповань. А. І. Кисько виділяє дві групи ознак організованості злочинних груп – основні та факультативні. Серед основних він називає такі, що притаманні злочинним угрупованням не залежні від спрямованості їх злочинної діяльності, зокрема: структурованість організованої групи (розподіл ролей і завдань), кількісний склад, стабільність складу, усвідомлення співучасниками членства й участі в злочинній діяльності групи, загальновідомий план вчинення злочинів, єдність і спільність мети, ступінь пристосованості до вчинення злочинів. Серед факультативних називає ознаки, які доповнюють або розкривають основні [8, с. 7], зокрема що стосуються способів вербування нових членів злочинної групи, способів прикриття незаконної діяльності легальними видами діяльності, технічного та технологічного оснащення тощо.

М.В. Корнієнко серед ознак, що характеризують діяльність організованих злочинних угруповань, виділяє: чітку ієрархічну структуру; стійкість і тривалість існування; розподілення спеціалізації за видами вчинюваних злочинів; сувору дисципліну у групі; існування злочинних норм і правил поведінки; наявність лідера (організатора); розподіл обов'язків у групі; корисливу спрямованість злочинної діяльності; наявність системи захисту від викриття (корумповані зв'язки в правоохоронній сфері); створення єдиної каси для всіх організаційних питань; існування системи втягування до злочинної групи; міжрегіональне співробітництво в злочинній сфері (налагодження контактів серед інших злочинних угруповань) [9, с. 15]. П. Я. Мінка та К. О. Чаплинський додають до наведеного переліку ознак, який є досить традиційним та поширеним серед дослідників, ще й мобільність, озброєність і високу технічну оснащеність групи, діловий характер стосунків між членами групи, спеціальні методи формування групи, наявність злочинного досвіду у членів групи [10, с. 37-39], прагнення до монополізації у певній сфері діяльності або на певній території [11, с. 18].

Враховуючи наведене, а також особливості злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, вважаємо доцільним серед ознак організованих злочинних угруповань, які діють у даній сфері, назвати: стійкість та тривалість існування; системний характер злочинної діяльності, що проявляється через систематичне вчинення злочинних дій; ієрархічна структура організованого злочинного угруповання; існування відпрацьованої системи поповнення організованого злочинного угруповання новими членами; чітка «спеціалізація» членів такого злочинного угруповання; відсутність прямого контакту між усіма членами організованого злочинного угруповання, які забезпечують реалізацію різних етапів злочинної діяльності; використання сучасних інформаційних технологій для маскування злочинної діяльності, попередження виявлення з боку правоохоронних органів та забезпечення

безперервності реалізації злочинних технологій; корислива спрямованість; матеріально-технічна забезпеченість (приладдя для нарколабораторій, ділянок чи приміщень для незаконного вирощування наркотикомістких рослин, спеціально обладнаного сховками транспорту, гриптогаманців та рахунків на підставних осіб); визначеність території злочинного впливу (території «ринку збуту»); транснаціональні злочинні зв'язки; адаптивність до зміни умов функціонування суспільства.

Враховуючи специфіку прояву та поєднання зазначених ознак організованих злочинних угруповань, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, їх класифікація може бути побудована наступним чином:

1. За рівнем організованості та структурою організованого злочинного угруповання:

- злочинні угруповання з низьким рівнем організованості – невеликі групи (3–5 осіб), де ролі між учасниками групи розподілені досить умовно, часто поєднують функції збуту й транспортування. Характерні для локального наркоринку (вуличні дилери, дрібні лабораторії);

- злочинні угруповання з високим рівнем організованості – багаторівневі ієрархічні структури з чітким розподілом функцій (організатор, постачальники, «мулли», дилери, фінансисти, «охоронці»). Використовують високий рівень конспірації та досить часто мають міжнародні зв'язки;

2. За територією реалізації злочинної діяльності:

- локальні – діють у межах окремого району чи міста, контролюють невеликі «ринкові» території;

- регіональні – охоплюють кілька областей, створюють мережу «кураторів», схем виробництва та збуту;

- транснаціональні – інтегровані в міжнародні канали наркотрафіку, часто діють у співпраці з іноземними угрупованнями;

3. За видом основної злочинної діяльності:

- виробничі – спеціалізуються на виготовленні наркотиків і психотропних речовин (нарколабораторії, культивация конопель чи маку).

- транзитні – зосереджені на переміщенні наркотиків територією України або через її кордон.

- збутові – орієнтовані на роздрібну реалізацію, часто з використанням інтернет-майданчиків (Telegram, даркнет);

- змішані – поєднують кілька напрямів: виробництво, транзит і реалізацію;

4. За ступенем використання сучасних технологій:

- традиційні – опираються на «живий» контакт (виробництво в домашніх умовах, особисті зустрічі, готівкові розрахунки);

- технологічні – активно застосовують криптовалюти, месенджери, даркнет-платформи, гриптогаманці, онлайн-маркети;

5. За способом забезпечення злочинної діяльності:

- автономні – діють ізольовано, забезпечуючи всі етапи (виробництво–транзит–збут) власними силами;

- мережеві – є частиною більшої кримінальної мережі, виконують лише окрему функцію (наприклад, «мулли» або регіональні збутові групи, підпорядковані міжнародним картелям).

6. За ступенем впливу на криміногенну ситуацію:

- малі групи без розгалужених зв'язків – орієнтовані виключно на прибуток, рідко мають контакти з політиками чи чиновниками, зазвичай контактують лише з корумпованими працівниками поліції нижчої ланки;

- кримінальні структури з корумпованими зв'язками – забезпечують «дах» через надання неправомірної вигоди у вигляді грошових коштів, майна чи оплачених послуг, впливають на окремих представників правоохоронних чи митних органів;

- картельного типу – великі угруповання, які прагнуть встановити монополію на ринку збуту та використовують насильство для усунення конкурентів.

Також необхідно відзначити, що за функціонально-рольовою спрямованістю коло учасники організованих злочинних угруповань, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, є досить широким. По-перше, за специфікою їх ролі у злочинному угрупованні, усі його учасники можуть бути розподілені між певними блоками. К. О. Чаплинський пропонує виділяти у структурі злочинних груп фігуру лідера, аналітичний блок (консультанти або радники), блок безпеки (забезпечують розвідувальну і контррозвідувальну діяльність злочинного угруповання), блок прикриття (корумповані зв'язки із правоохоронними органами, прокуратурою, судом, адвокати, юристи, лікарі, журналісти, «банкіри»), блок активних членів (виконавці, охоронці, навідники, кіллери) [12, с. 70-72]. По-друге, аналіз специфіки злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів дозволяє констатувати існування значного різноманіття проявів такої діяльності, що спрямовані на забезпечення її реалізації. Зокрема, у вирокі Малиновського районний суд м. Одеси від 31 січня 2020 року серед членів злочинної організації за розподілом ролей між ними визначено: керівника злочинної організації (лідера); регіонального керуючого; куратора (заступника регіонального керуючого); кадровика; пошуковика (відповідає за пошук нових членів); «склад»; «водія»; «кур'єра»; «графітника»; «спортсмена» (представника силового блоку); «оператора»; «хіміка»; фінансиста; айтішника; «фільтрувальника» [13].

Як бачимо, аналіз наукової літератури, а також матеріалів слідчої та судової практики дозволяє прийти до висновку, що структура організованих злочинних угруповань, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, є досить розгалуженою у частині функціонально-рольової характеристики членів таких злочинних об'єднань. Серед основних учасників організованих злочинних угруповань, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, залежно від їх ролі та виконуваних функцій пропонуємо визначати наступних:

- організатор (керівник), який забезпечує первинне формування матеріальної бази угруповання, «ідеології» та складу учасників, координує канали постачання, ухвалює стратегічні рішення;

- радник (помічник) організатора або куратор певного напрямку чи «філіалу» злочинного об'єднання;

- вербувальник («кадровик»), який відповідає за пошук нових членів організованого злочинного угруповання та їх «навчання»;

- координатор/диспетчер, який відповідає за логістику перевезень, зв'язки з «перевізниками» (кур'єрами, «мулами»), розподіл партій;

- виробник («хімік»), який володіє рецептурою та обладнанням для вирощування наркотикомістких рослин та/або виробництва наркотичних речовин рослинного або синтетичного походження;

- «мули» (кур'єри) та закладчики, які виконують функцію перевезення й передачі партій чи здійснення закладок;

- фінансово-адміністративний персонал, що відповідає за ведення злочинної бухгалтерії, приховування виплат, створення «чистих» схем легалізації (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом;

- «айтішники», які відповідають за створення, підтримку та захист цифрової інфраструктури наркобізнесу, зокрема створення і підтримку сайтів у даркнеті (нарко-

маркети на кшталт Hydra, Kraken тощо), адміністрування чат-ботів у Telegram чи Signal, які виконують функцію «магазину». Також вони забезпечують використання електронних платіжних систем на підставних осіб для забезпечення безготівкового розрахунку за операції з наркотичними засобами і подальше технічне супроводження відмивання таких грошових коштів, забезпечують створення криптогаманців та проведення платежів у криптовалюті (Bitcoin, Monero, USDT тощо);

– «силовики», які забезпечують особисту охорону лідера та його помічників (заступників), місця вирощування, виробництва чи зберігання наркотиків та сировини, а також виконують вказівки щодо фізичного впливу на певних осіб (клієнтів, які не розраховувалися, членів злочинного угруповання, які заволоділи «товаром» або грошовими коштами) чи розбірки з конкурентами;

– «корупціонери», тобто представники правоохоронних органів та державних установ і організацій, які забезпечують корупційні зв'язки.

Підсумовуючи зазначимо, що діяльність організованих злочинних угруповань у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів становить значну загрозу для нормального функціонування громадянського суспільства, а також впливає на безпекову ситуацію. Наркобізнес є величезним джерелом отримання незаконних доходів та нерозривно пов'язаний з іншими проявами організованої злочинності. Тому протидія організованій злочинній діяльності у даній сфері є одним із пріоритетних напрямів діяльності як вітчизняних правоохоронних органів, так правоохоронних органів інших держав та міжнародних органів та організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mary Layne, Mykola.S. Khruppa, Anatoly.A. Musyka. The Growing Importance of Ukraine As A Transit Country for Heroin Trafficking: Final Report. Washington, DC: June 2002. 23 p.
2. Поліція показала 257 кг кокаїну в бананах з Еквадору. *Корреспондент.net: інформаційний вебсайт*. Допис від 21 березня 2019 року. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4077860-politsiia-pokazala-257-kh-kokainu-v-bananakh-z-ekvadoru>
3. В українському порту серед бананів знайшли кокаїн на \$10 млн. *BBC NEWS Україна: інформаційний вебсайт*. Допис від 29 жовтня 2020 року. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-54732808>
4. Нові лінії фронту. Організована злочинність в Україні у 2022 році. *Global Initiative Against Transnational Organized Crime*. лютий 2023 року. URL: https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2023/02/New-front-lines.-Organized-criminal-economies-in-Ukraine-in-2022-GI-TOC-February-2023-translation-1.pdf?utm_source=chatgpt.com
5. Психотропи Alpha-PVP не доїхали до своїх отримувачів: на кордоні вилучено наркотиків на 6,5 млн грн. *Державна митна служба України: офіційний вебсайт*. Допис від 15 листопада 2024 року.
6. На Одещині розкрили міжнародний наркокартель — подробиці. *Новини LIVE: інформаційний вебсайт*. Допис від 27 вересня 2024. URL: <https://odesa.novyny.live/na-odeshchini-rozkriili-mizhnarodnii-narkokartel-podrobitsi-202606.html>
7. Будік І.М. Злочинні організації у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів: кримінально-правова і кримінологічна характеристика. *Протидія діяльності організованих злочинних об'єднань в Україні*: зб. наук. пр. / уклад.: А. Вознюк, О. Копан; передм. Р. Сербина, А. Рубеля, Київ: Видавництво «Норма права», 2025. С.25-57.
8. Кисько А.І. Проблеми доказування ознак організованої злочинної групи на досудовому розслідуванні: автореф. дис....канд.юрид. наук: спец. 12.00.09. Кривий Ріг, 2020. 16 с.
9. Корнієнко М.В. Особливості встановлення ознак організованих злочинних угруповань. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С.12-15.
10. Мінка П.Я., Чаплинський К.О. Тактика розслідування злочинів, вчинених організованими групами та злочинними організаціями: навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2007. 223 с.
11. Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями: монографія. Дніпропетровськ, 2004. 223 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/m1rozu.pdf>
12. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями: монографія. Дніпропетровськ, 2009. 401 с.
13. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 31 січня 2020 року. Справа №521/962/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87273651>.